

УДК 334.012.35

А. А. Пархоменко,
аспірант кафедри інвестиційного менеджменту
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського
amaisa@yandex.ru

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ВЕКТОР КЛАСТЕРІВ

У статті розглянуто сутність та особливості синергетичного ефекту кластерів, проведено аналіз теоретичних підходів до визначення змісту понять «синергія», «кластер», за результатами якого було запропоноване власне визначення поняття «синергетичний ефект кластерів». Наведено основні характеристики кластерної концепції для подальшого використання в національній стратегії.

Ключові слова: синергізм, кластер, синергетичний ефект кластерів, агломераційні тенденції, кластерні системи.

А. А. Пархоменко СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ВЕКТОР КЛАСТЕРОВ

В статье рассмотрены сущность и особенности синергетического эффекта кластеров, проведен анализ теоретических подходов к определению содержания понятий «синергия», «кластер», по результатам которого было предложено собственное определение понятия «синергетический эффект кластеров». Приведены основные характеристики кластерной концепции для дальнейшего применения в национальной стратегии.

Ключевые слова: синергизм, кластер, синергетический эффект кластеров, агломерационные тенденции, кластерные системы.

А. А. Parkhomenko SYNERGY VECTOR OF CLUSTERS

The article covers the substance and peculiarities description of clusters synergetic effect, determines theoretical approaches to scientific definition of such categories as «synergy» and «cluster». As a result, author's definition of «clusters synergy» has been proposed. The basic characteristics of the cluster concept are presented for the further usage in national strategy.

Key words: synergy, cluster, synergetic effect of clusters, agglomerative tendencies, cluster systems.

Постановка проблеми. Вплив глобалізаційних процесів, світових циклічних криз, перехід до транснаціональних стратегічних альянсів потребує формування в Україні нової ефективної моделі управління національним господарством. Такий європейський вектор інтеграції слід розглядати з урахуванням потенційних можливостей синергетичного ефекту кластерів, подальшої структурної перебудови окремих сфер і галузей економіки України та здійснення відповідних реформ. Виходячи з цього, дослідження синергетичного ефекту кластерів у національній економіці й пошук найоптимальнішої моделі управління національним господарством на основі макроекономічних прогнозів є важливим та актуальним і з теоретичних, і з практичних позицій.

Аналіз досліджень і публікацій. Деякі аспекти розгляду зазначеної проблеми, а саме розкриття та використання потенціалу синергетичних зв'язків у масштабах сучасних економічних систем досліджуються у працях вітчизняних (О. М. Азарян, М. І. Блуд, І. Г. Владимирова, Д. П. Гавра, О. В. Гаврилова А. Л. Гапоненко, О. М. Гребешкова, Є. А. Карпухіна, Г. В. Махова, А. П. Панкрухін, Г. І. Просветов, С. І. Соколенко, Л. Д. Чекаленко) і зарубіжних (І. Ансофф, П. Баклі, Є. Брікхем, Т. Дж. Галпін, Б. Гарретт, Т. Гранді, П. Друкер, П. Дюссож, М. Кассон, С. Карделл, Е. Кембелл, К. Прахалада, Л. Саммерс, Дж. Тироль, Р. Уелборн, О. Уїлльямсон, Р. Уоллес, Дж. Хамел, М. Хендон, Р. Холл) науковців.

Останнім часом у науковій спільноті активізувалися дискусії навколо тлумачення ефекту синергізму, його позитивних та негативних характеристик; триває науковий пошук джерел, підходів, методів ідентифікації синергетичних взаємозв'язків у різних сферах економіки.

Мета статті – проаналізувати теоретичні підходи до визначення змісту поняття «синергетичний ефект кластерів», запропонувати власне визначення поняття, окреслити напрями пошуку найоптимальніших синергетичних взаємозв'язків між галузями економіки.

Основні результати дослідження. Розпочинаючи дискусію щодо висвітлення сутності термінів «синергізм»,

«кластер» різними науковцями, необхідно зазначити, що розбіжності у тлумаченні вищезазначених понять безпосередньо пов'язані із диверсифікованим впливом економічного середовища та швидким сталим розвитком складних економічних систем (табл.).

Беззаперечно, усі вищенаведені поняття відповідають сьогоднішнім тенденціям мікро- та макроекономічного рівня. Не дивлячись на широкий спектр схожості поняття «синергізм» за деякими характеристиками з іншими економічними термінами (кооперація, об'єднання, раціоналізація тощо), це особливе явище, що має власне змістовне наповнення. Важко не погодитись із У. Кінгом і Д. Кліландом, що зазначений ефект не може виникнути з нікуди, його необхідно заздалегідь планувати. Поділяючи думку вітчизняних та закордонних науковців, ми схильні вважати, що найоптимальнішим способом розкриття й одержання позитивного синергетичного ефекту є його імплементація на кластер-платформі.

Досліджуючи різні тлумачення поняття «кластер» (рис. 1), було виведено власне: кластери – локально сконцентровані горизонтально або вертикально пов'язані комплекси різних галузей економіки, що спеціалізуються в суміжних напрямках бізнесу і зацікавлені в отриманні позитивних синергетичних ефектів від такої взаємодії.

«Промислові райони», «місцеві виробничі системи» та «регіональні кластери інновацій» є взаємозамінними і їх, як правило, називають «кластерами» заради спрощення.

Емпіричні дані показують, що кластери існують у різних формах, мають різні розміри, широко варіюються відносно числа учасників і ступеня їх організаційної логіки.

Ідентифікація бізнес-кластерів зазвичай базується на чотирьох основних методологічних підходах: аналіз вхідних і вихідних даних; обчислення сприятливих факторів місцевості; кількісні та якісні методи для візуалізації приватних мереж; комбінування вищезазначених підходів.

Відправною точкою класифікації кластерів є типологія, запропонована Е. Маркузен [18]:

1) новий промисловий район (із гнучкою спеціалізацією);

Таблиця

Підходи авторів до визначення поняття «синергізм»

Автор	Визначення
О.А. Ерманський (Коґан), 1925	У книзі «Теорія і практика раціоналізації» обґрунтовано принцип організації праці, відповідно до якого організаційна сума більше арифметичної суми її окремих складових сил. Термін «синергізм» у той час не зустрічався в діловій літературі, але було сформовано принципи, подібні до цього поняття: 1) «принцип позитивного добору сил» – таке поєднання сил (працівників, засобів виробництва тощо), коли вони посилюють, доповнюють один одного своїми властивостями; 2) «закон накопичення вправ», який дозволяє за незмінної витрати сил отримати більший результат; умовою накопичення вправ (навичок) є повторення одних і тих самих дій, рухів [1].
І. Ансофф, 1965	У працях «Синергізм та ресурси», «Корпоративна стратегія» було обґрунтовано поняття «синергетичного ефекту», тобто ефекту, здатного продукувати рівень виручки інтегрованої компанії, що перевищує суму аналогічних показників її дивізіонів, які функціонують окремо. Отриманий ефект запропоновано позначати рівнянням $2 + 2 = 5$ [2].
К. Кларк, К. Бреннам, 1969–1976	Синергізм виникає не тільки в рамках корпоративних структур. Це явище є результатом акумуляції ресурсів (матеріальних, нематеріальних), а також виявляється при аналізі діяльності структури в динаміці, незалежно від того, є вона корпоративною чи бізнес-одиницею [3].
М. Портер, 1976	Синергізм слід розглядати як три типи взаємозв'язку: матеріальні, нематеріальні та корпоративні. Вони зазвичай існують паралельно: матеріальні взаємозв'язки можуть бути підкріплені нематеріальними ресурсами, матеріальні й нематеріальні виникають за наявності конкурентів [3].
Р. Баззел, Б. Гейл, 1976	Виділяють чотири джерела створення синергетичної вартості: усупільнення ресурсів (діяльності) або спільна діяльність для досягнення ефекту масштабу: ефект «розливу» маркетингу НДР, «схожі галузі», загальний імідж. Спільна діяльність включає: НДР, закупівлі, виробництво (операції), об'єднаний торговий персонал, маркетингові програми, канали розподілу. Ефект «розливу» виникає тоді, коли бізнес-кластер користується певними непрямыми перевагами маркетингу і НДР сестринських підприємств. «Схожі галузі» – знання та навички можуть бути усупільнені бізнесами споріднених галузей знань. Загальний імідж – репутація бізнес-одиниці як постачальника продукції може «розлитися» і на сестринські підприємства [3].
У. Кінг, Д. Кліланд, 1982	Синергізм є важливим елементом вибору, розробки та деталізації стратегії. Синергетичний ефект, який би потенційно великим він не був, не з'явиться сам по собі, його потрібно планувати і вилучати [4].
Р.М. Кантер, 1983–1989	У працях «Пошук і досягнення синергізму», «Коли гіганти вчаться танцювати» синергізм розглядається як процес підвищення ефективності використання ресурсів. Досліджуються два види ресурсів: фізичні (матеріальні) та невидимі (нематеріальні) активи. Синергізм може бути статичним, динамічним, симетричним, а також від'ємним ($2 + 2 < 4$) [3].
Б. Карлоф, 1984	Багато менеджерів уникають використання терміну «синергізм», вживаючи синоніми, які мало відрізняються за значенням. Такими синонімами є поняття «стратегічний важіль», «взаємозв'язки», «раціоналізація», «вартісна перевага» [5].
Х. Ітамі, 1987	У книзі «Mobilizing Invisible Assets» зазначено, що мета синергізму – використання ефекту «безбілетника», коли ресурси, що акумулюються в одній частині компанії, використовуються одночасно і без будь-яких додаткових витрат іншими її частинами. Введено поняття «невидимі активи», «компліментарні» та «синергетичні» ефекти [6].

Джерело: Складено автором на основі [1-6]

2) вузловий район (економічна діяльність регіону зосереджується навколо одного або кількох великих корпорацій в одній або декількох галузях промисловості);

3) промислова компаньйон-платформа (дочірні фірми транснаціональних корпорацій виробляють високо- або низькотехнологічні товари, отримуючи при цьому державні субсидії);

4) центрально-державний район (економічна діяльність, яка безпосередньо пов'язана із державними інвестиціями).

Характерною ознакою класифікації кластерів є їх об'єднання у групи: конкурентні, стратегічні, зрілі, стабілізуючі. Крім того, кластер не є статичною системою, він може бути порівняний із моментальним знімком, зробленим під час динамічного росту чи зниження.

Вигідною особливістю кластерного угруповання є легітимне використання різних шляхів виводу з-під оподаткування – як організації «вексельних клубів», трансфертне ціноутворення, комісійні операції. Таким чином корпоративний центр звільняється від зайвих витрат, акумулюючи чистий прибуток у інвестиційні проекти, які спрямовані на розвиток виробничого потенціалу компанії.

Синергетичний ефект кластерів є вимірюваним результатом від імплементації кластерної стратегії, виступає ідентифікатором високої

розвиненості економіки. За досвідом впровадження і розвитку кластерів Україна виступає початківцем, але з великим потенціалом (рис. 2; рис 3).

Сьогодні країні, які успішно здійснили перехід від соціалістичної економічної системи до ринкової економіки стикаються з тими самими проблемами, що й країни із високорозвинутою економікою, а саме:

- необхідність підвищення міжнародної конкурентоспроможності;
- сильні регіональні відмінності у зв'язку з надмірною залежністю від традиційної промисловості та сільського господарства;
- регіональні розходження через нерівномірний розподіл прямих іноземних інвестицій;
- асиметрія влади у відносинах між малими фірмами і міжнародними інвесторами;
- відсутність соціального капіталу.

У зв'язку з перевагами, пов'язаними з агломераційними тенденціями, кластери привер-

Рис. 2. Центри кластерів
Джерело: [19]

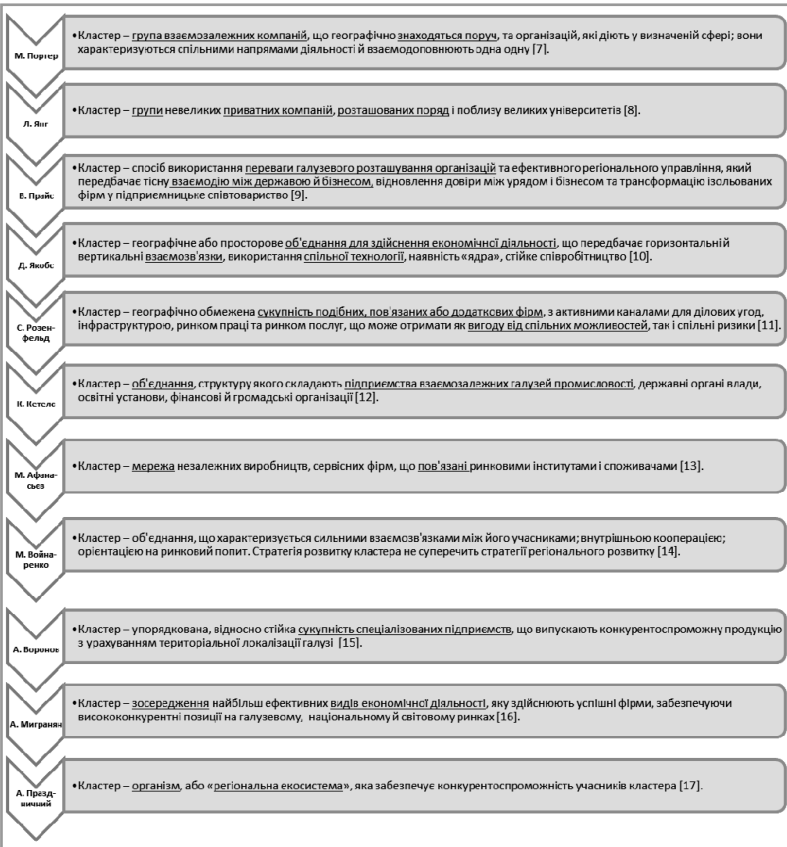

Рис. 1. Виявлення спільних ознак у визначенні поняття «кластер»
Джерело: Складено автором на основі [7-17]

нули увагу державних органів влади як засіб поширення інновацій у промислових секторах росту, підтримки місцевого економічного розвитку в знедолених населених пунктах та регіонах, вирівнювання й усунення вищезазначених економічних проблем.

Для досягнення стійкого економічного зростання і сприяння регіонально збалансованого економічного розвитку важливим фактором є заохочення підприємницьких структур на місцевому рівні. Кластери потребують взаємодії та синхронної координації між підприємцями і місцевими установами, співробітництва як місцевих, так і центральних органів влади.

Інтеграція кластерної концепції в національній стратегії можлива на таких принципах:

- стійкість кластерної системи як запорука її тривалого існування;
- обмежене втручання держави, підтримка, заснована на чітких критеріях комунікації «знизу вгору» із доведеним потенціалом для самозабезпечення;
- побудова державно-приватного партнерства для розвитку конструктивного діалогу, виявлення місцевих потреб розвитку;
- упорядкування концепції «соціальний капітал» серед учасників;
- ретельно скоординоване міжвідомче співробітництво;
- проведення на регулярній основі тестування секторів промисловості для виявлення тенденцій у галузі.

Чітке визначення поняття «соціальний капітал» надає Світовий банк: це установи, зв'язки, мережі та норми, що визначають якість і кількість зв'язків у суспільстві та сфокусовані на досягненні соціальних цілей. Соціальний капітал може безпосередньо впливати на продуктивність кластера у двох ключових напрямках: підтримка інновацій і зниження операційних витрат, що потенційно підвищує ефективність та забезпечує зростання, виступаючи підґрунтям для росту конкурентоспроможності. Критика соціального капіталу походить від труднощів вимірювання такого поняття і, особливо, впливу на економічні показники.

Висновки. Відповідно до досліджень економічного майбутнього України (макроекономічного моделювання) одним із головних питань є імплементація кластерної стратегії та отримання позитивного синергетичного ефекту. Подальший розвиток України буде пов'язаний в основному із розвитком сильних енергетичних кластерів, пошуком альтернативних, найбільш перспективних джерел енергетики. Велике значення матиме кластерне фокусування на економічних параметрах розвитку сільського господарства, легкої промисловості, сфери послуг, туризму, будівництва. Негативна тенденція використання водних ресурсів і забезпечення питною водою потребує збалансованого використання вищезазначених ресурсів, що може забезпечити створення регіональних водних кластерів під патронатом органів міської влади.

Подальші дослідження будуть пов'язані з аналізом останніх тенденцій розвитку кластерної стратегії в Україні.

Література

1. Рофе А. И. Научная организация труда : учеб. пособ. / А. И. Рофе. – М. : МИК, 2000. – 350 с.
2. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб. : Питер, 1999. – 416 с.; Ansoff H. I. Implanting Strategic Management / H. I. Ansoff. – Prentice Hall International, 1984. – 510 с.
3. Кемпбелл Э. Стратегический синергизм / Э. Кемпбелл, Л. Саммерс. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2004. – 416 с.
4. Кинг У. Стратегическое планирование и хозяйственная политика / У. Кинг, Д. Клиланд. – М. : Прогресс, 1982. – 316 с.
5. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф. – М. : Экономика, 1991. – 154 с.
6. Itami H. Mobilizing Invisible Assets / H. Itami, T. Roehl // Harvard University Press, 1987.

Рис. 3. Характеристика кластерних систем у регіонах України
Джерело: Складено автором на основі [19]

7. Портер М. Конкуренция / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.
8. Асаул А. Н. Методологические аспекты формирования и развития предпринимательских сетей / А. Н. Асаул, Е. Г. Скуматов, Г. Е. Локтева ; под ред. д.э.н., проф. А. Н. Асаула. – СПб. : Гуманистика, 2004. – 256 с.
9. Асаул А. Н. Организация предпринимательской деятельности : учебник / А. Н. Асаул, М. П. Войнаренко, П. Ю. Ерофеев ; под ред. д.э.н., проф. А. Н. Асаула. – СПб. : Гуманистика, 2004. – 448 с.
10. Меньшенина И. Г. Кластерообразование в региональной экономике : монография / И. Г. Меньшенина, Л. М. Капустина ; Федер. агентство по образованию, Урал. гос. экон. ун-т. – Екатеринбург : Изд-во Урал. гос. экон. ун-та, 2008. – 154 с.
11. Гаджиев Ю. А. Новые формы территориальной организации производства и другие теории регионального экономического роста и развития [Электронный ресурс] / Ю. А. Гаджиев // Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера : Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета. – 2008. – № 3. – С. 30–52. – Режим доступа : <http://koet.sykt-su.ru/vestnik2008/vestnik-2008-3.pdf>
12. Хасанов Р. Х. Реализация региональной промышленной политики с использованием кластерных подходов [Электронный ресурс] / Р. Х. Хасанов. – Режим доступа : http://www.docme.ru/doc/1177/stat_ya-oklasterah-rh-hasanova
13. Афанасьев М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. Афанасьев, Л. Мясникова // Вопросы экономики. – 2005. – № 4. – С. 75–86.
14. Войнаренко М. Концепция кластерів до відродження виробництва на регіональному рівні / М. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1. – С. 36–39.
15. Воронов А. Кластерный анализ – база управления конкурентоспособностью на макроуровне / А. Воронов, А. Буряк // Маркетинг. – 2003. – № 1. – С. 11–20.
16. Мигранян А. А. Теоретические аспекты формирования конкурентоспособных кластеров / А. А. Мигранян // Вестник Кыргызско-Российского Славянского университета. – 2002. – № 3. – Т. 2. – С. 123–128.
17. Праздничных А. Н. Кластерный подход – инструмент повышения конкурентоспособности региона / А. Н. Праздничных // Современная конкуренция. – 2009. – № 3 (15). – С. 63–66.
18. Markusen A. Regions: Economics and Politics of Territory / A. Markusen. – Rowman and Littlefield Publishers, 1987. – 200 p.
19. Українські кластери [Веб-портал] // Українські кластери. – К., 2008–2011. – <http://ucluster.org/>

Стаття надійшла до редакції 10 жовтня 2012 року